

PÁL JUDIT

ÜNNEP ÉS EMLÉKEZET (II.)

A dualizmus korának koronázási ünnepei és a koronázási domb szimbolikája

„Méltó föld” a koronázási dombhoz⁴⁸

■ A koronázás napja egyre jobban közeledett, és ezt mindenképpen szerették volna ünnepélyes külsőségek között, többek között az újonnan egyesült erdélyi törvényhatóságok részvételével is megtartani. A törvényhatóságok főtisztjeihez körlevelet intéztek: „A koronázás az alkotmány helyreállítását és fenntartásának legfontosabb és kegyeletes biztosítékát és zárkövet képezvén, szükséges, hogy az e magasatos tényhez méltólag külsőleg is magán hordja a nemzeti közöröm és alkotmányos önértet jellegét, melynek kiváló emelésére szolgálja”, ha minden megye – „mint az alkotmány véd-bástyái” – 3-3 „tisztességes lovas” küldene, az egyiket a megye zászlójával, valamint földet a koronázási halomhoz. A városokat csak „tisztá föld” küldésére szólították fel.⁴⁹ A koronázási domb építéséhez „a munka gyorsítása tekintetéből az északi megyék ínséges vidékeiről nagyszámú munkásokat szállítottak a vasúton Pestre”.⁵⁰ A beküldött ládák felbontására június 5-én délben ünnepélyes aktus keretében került sor a belügyminiszter jelenlétében. Ekkor szórták rá a beérkezett földet a már kész halomra. „A ládákat egymás után nyiták fel, s az illető hely neve, honnan a föld küldetett, mindig hangosan kiáltatott” – írta a *Vasárnapi Újság*.⁵¹ Egy osztrák szemtanú beszámolója szerint a népviseletbe („csikósruhába”) öltözött parasztok fellobogozott és virágokkal feldíszített fogatokon, a Rákóczi-induló hangjaira és éljenzések közepette hozták sorra a helyhatóságok által felküldött földet. Érdekes különben a beszámolóhoz fűzött kommentár is, amely szerint a koronázási domb összehordása a keresztes lovagok szokására hasonlít, akik a Szentföldről egy kis zsák földet hoztak magukkal, hogy majd haláluk után a koporsójukban a fejük alá tegyék.⁵²

Milyen múltkép jelenik meg a beküldött föld kapcsán? A törvényhatóságok kevesebb mint fele, mintegy 42 küldött be valamilyen történetileg nevezetes helyről földet.⁵³ Több a honfoglaláshoz kapcsolódó krónikás hagyományokhoz, illetve Szent Istvánhoz kötődött. Ezek között volt Bereg megye, amelyik a Munkács melletti Csernek-hegyről küldte a földet, „amelyen a magyarok ez országba költözésnél Álmos herceggel először alapodtak meg”, Ugocsa megye onnan küldte a földet, ahol állítólag 881-ben Árpádot fejedelemmé választották, Ung megye onnan, ahol 889-ben megtelepedtek a honfoglaló magyarok, Pest megye pedig „Árpád megerősített dombjáról” és Solt helységről, „hol a monda szerint Árpád neje gyermekét szült”, Heves és Külsőszolnok pedig Aba Sámuel sírjáról.⁵⁴ Belsőszolnok megye a hét vezér állítólagos szövetségkötésének helyéről, Dés arról a helyről, „hol az ősmagyarok először imádták az Istent”, Doboka megye Esküllőről „mint Doboka megyében történeti nevezetességű helyről”.⁵⁵ A kolozsvári *Korunk* című lap dési tudósítója úgy fogalmazott: „A föld a történeti emlékü óvárból, hol a monda szerint Ázsiából kijött őseink az Istent megismerék, küldetik a koronázási dombra.”⁵⁶ A fentiekben egyértelműen Anonymus művére történik közvetett utalás, amely még mindig jelentős hatást gyakorolt a történeti köztudatra. A 19. század első felében Anonymus még kétségbevonhatatlan forrásnak számított „szakmai” berkekben is. A század közepétől ugyan már bontakozni kezdett a forráskritikai irányzat, de még a század második felében is találunk történészeket, akik Anonymus munkáját szentírásként kezelték. A „művelt olvasóközönség” körében pedig még jó ideig a középkori krónikásirodalmon alapuló mitikus történelemszemlélet volt az uralkodó. Ugyanez vonatkozik a székelyek hun eredetének mítoszára,⁵⁷ amelynek a 19. század második

A tanulmány első részét szeptemberi számunkban közzeltük.

felében is szép számmal akadtak hívei, főleg az erdélyi magyar történetírók körében. Nem csoda, hogy 1867-ben az udvarhelyiek egy a székelyek hun eredetéhez kapcsolódó mondára utaltak. Háromszék is hasonló helyről küldte a földet: „a hunok árkából, mely első katonai megtelepedésük [ti. a székelyeknek – P. J.] volt e megye területén”.

Nagyon érdekes, hogy etnológusok szerint természeti népek szóbeli hagyományozásánál vagy olyan hagyományok esetében, amelyeknél a szóbeliség alapvető szerepet játszik, a beszámolók menetében szakadék („sodródó hasadék”) található a megélt múlt és az ősi eredet hagyománya között. A kollektív emlékezet kettős működésében is az egyik elem az ősi eredetre vonatkozó megalapozó emlékezés. „A történeti tudat mindössze két terepen munkál: az ősidő és a közelmúlt terepén.”⁵⁸ Itt nyilván nem szóbeli hagyománnyal van dolgunk, de a csoportidentitás szempontjából még mindig igen fontos volt az eredetmítoszhoz való visszatérés, az aranykor kultusza. Minden nacionalista ideológia alapját is ezek az etnikai eredet- és leszármazásmítoszok képezik. „Miután a nacionalista nemzetnevelő értelmiségiek nem tudományos, hanem társadalmi célokat tartanak szem előtt, azaz a nép erkölcsi megtisztulását és politikai mozgósítását, ezért a közös történelmet az alapítás és felszabadítás mítoszainak sorozataként, illetve a hősök kultuszaként adják elő. Együttesen ezek alkotják az aranykor mítoszákat, amelyek a jelen megújulását kell inspirálnia.”⁵⁹

Az Esztergom megye, Esztergom város és Székesfehérvár részéről küldött föld Szent István alakjához kapcsolódott (születése, kápolnája, illetve az általa épített bazilika helyéről). A másik szent királyra utalt részben Torda megye küldeménye. Az innen küldött föld két helyről származott: részben arról a helyről, ahol a legenda szerint Szent László a kunokat legyőzte, részben pedig a keresztesi határról, „ahol a dák állam bukása kezdődött, és amely azáltal is nevezetessé lőn, hogy egy keresztes had vonult rajta keresztül”.⁶⁰ Érdekes a dák állam bukására való hivatkozás. A mai olvasó itt rögtön valamilyen románokra való utalást sejt. Hát ha még azt is tudjuk, hogy Torda megye az előző időszakban heves nemzetiségi összecsapások színhelye volt. Nemcsak az 1848–49-es események érintették a megyét, de utána békésebb eszközökkel folytatódott a magyarok és románok közti küzdelem a politikai hatalomért. A román

nemzeti mozgalom felerősödött az Októberi Diploma után, és szívós küzdelem kezdődött a románok arányos képviseléséért a megyei hivatalokban, illetve a román nyelv hivatalos használatáért. Azt gondolhatnánk, hogy magyar részről nem teljesen ártatlanul történt az utalás a dák állam bukására. Mérvadó román történészek szerint azonban a dák–római kontinuitás tana még nem terjedt el az erdélyi román elit körében; az ún. „erdélyi iskola” működésének nyomán ekkor még a tiszta római eredet volt az általánosan elfogadott. A váltás a román fejedelemségekben kezdődött el, és majd csak 1870–1880 körül vált általánosan elfogadottá a dákoromán elmélet.⁶¹ Másrészt viszont a kiegyezést követően gyakran esett szó „dacoromán” agitátorokról, így nehéz eldönteni, hogy célzás akart-e lenni a fenti utalás. Nem nélkülözte a politikai felhangokat a szintén erdélyi Naszód vidék küldeménye sem. A naszódiai hangsúlyozták, hogy a vidék „tisztá román lakossága” számára nagy történelmi jelentőségű helyről küldik a földet, a Naszód és Szálva közti dombról, ahol 1763-ban a II. román határfőrezred katonái letették az esküt.⁶²

Egy másik nagyobb csoport a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharchoz kötődött, mint Liptó, Kolozs és Középszolnok vármege, Győr és Igló. Szatmár megye a szatmári békekötés helyéről, Marosvásárhely pedig arról a mezőről küldött földet, ahol 1707 áprilisában II. Rákóczi Ferencet fejedelemmé iktatták.

A többi törvényhatóság közül Bihar a kismarjai Bocskai-várdombból, ahol Bocskai István fejedelem ősei éltek és temetkeztek, Baranya megye a mohácsi csataterőről, Kóhalomszék a kóhalmi várból, Erzsébetváros Apafi Mihály erdélyi fejedelem kastélya mellől, Szászváros a kenyérmezei csata helyéről („in der vaterländischen Geschichte berühmten, durch das Herzblut aller Nationen Siebenbürgens geheiligten Brotfelde entnommen”), Vajdahunyad városa Hunyadi János egykori „romba dőlt várának országos tanácskozási terméből” küldött földet.⁶³

Érdekes, de érthető az 1848-as forradalomra történő utalás majdnem teljes hiánya, kivéve Udvarhelyszéket, amelyik az agyagfalvi rétről, az 1848-as székely nemzetgyűlés színhelyéről és Arad megyét, amely Világosról küldött be földet – utóbbi minden kommentár nélkül. Az ünnepi hangulatot nyilván nem akarta egyik főispán sem a közelmúlt kínos emlékének felelevenítésével elrontani.

Végül néhány esetben a föld kortárs kiemelkedő személyiségekhez kapcsolódott: Zala megye Deák Ferenc lakóhelyéről küldött földet, Komárom városa pedig Erzsébet királyné már ekkor meggyökeresedő mítoszáat mutatva arról a helyről, ahol a királyné 1857-ben először lépett Magyarország földjére.

A föld azonban nem mindig származott a história szempontjából nevezetes helyről. A józan és gyakorlatias abrubbányai főbíró azt jegyezte meg: „minthogy e hatóság területén az egyedüli keresetmód a bányaipar üzlete, annak megfelelőleg fémtartalmazó kőzetet küldöttem fel.”⁶⁴ A többi törvényhatóság nem tüntette fel a föld származási helyét. Brassó esetében csak azt jegyezték meg, hogy akárcsak Fiume, „finom faragványú s ezüsttel diszitett szekrényekben küldték be a földet”; a szekrények utólag a Magyar Nemzeti Múzeumba kerültek.⁶⁵

Marosszéken egy kis malőr is történt. A főkirálybíró⁶⁶ távollétében a szék felküldte a földet a székház kertjéből, de ezt a főkirálybíró nem találta alkalmasnak, miután szerinte Nyárádszereda „oly történelmi emlékhely, hol európai hírvé erdélyi fejedelem, Bocskai István megválasztatott”, és amely egykor Marosszék közigazgatási központja volt, célszerűnek látta innen küldeni fel utólagosan földet, és kérte, hogy a koronázási halomhoz ezt – ahogy az újság írta: „mél-több földet”⁶⁷ – és nem a korábban küldöttet használják fel.

A fenti tarka kép nyomán nehéz általánosító következtetéseket levonni a kor történelemszemléletére nézve. Mít tekintettek „történetileg nevezetes” földnek a törvényhatóságok hivatalnokai? Egy részük nem is törte ezen a fejt, és egyszerűen csak földet küldött. Jellemző, hogy az erdélyi szász törvényhatóságok majdnem kivétel nélkül valószínűleg így tettek. Ahol azonban tudjuk a föld származási helyét, ott általában vették a fáradságot, és megpróbálták az utasításhoz igazodni.

A kép igen változatos: találunk hivatkozást a honfoglalás mondakörére, Szent Istvánra és Szent Lászlóra, nevezetes várakra és csatákra, az Erdélyi Fejedelemséghez kapcsolódó eseményekre és személyekre (Apafi Mihály, Bocskai István és II. Rákóczi Ferenc), kortársakra (Deák Ferenc és Erzsébet királyné), és két utalással 1848 is szerepel. A történelem kristályosodási pontjai tehát ez esetben is néhány híres ember és történelmi helyszín (főleg csata és vár) volt.

A hivatásos történetírás – már amennyiben erről az adott korban beszélhetünk – és

a művelt rétegek történelemszemlélete nem vált ekkor még szét egymástól. A nagy nevek és események, nevezetes várak és csaták ott vannak a korszak történelmi munkáinak és tankönyveinek lapjain is.⁶⁸ Jellemző azért, hogy a törvényhatóságok többsége megpróbált az „összmagyar” vagy legalábbis az erdélyiek esetében az erdélyi történelem kereteibe illeszkedni és szélesebb körben ismert (és elismert) személyre vagy eseményre utalni. A kimondottan lokális történelem csak néhány esetben jelent meg, és mint a sajátos identitást erősítő elem kapott szerepet.

A történet epilógusa: mi történt az 1867. évi koronázási dombbal? Egy évtizedig ott állt a Lánchíd pesti hídfőjénél, bár már 1874-ben felmerült elbontásának terve, mert a teret rendezni akarták. Az egyetlen akadály az volt: mi történjék az ország minden részéből összehordott földdel? „Nem lehet csak egyszerűen a Dunába dobni!” – ahogy az egyik visszaemlékező írta. A budapesti törvényhatósági bizottság sokat törte rajta a fejt, végül úgy határoztak: „legcél-szerűbb és leghelyesebb, ha a kérdéses föld ott, hol jelenleg van, azon történelmi érdekességgel bíró téren, egy e célra ásandó gödörbe aláüllyesztetik és kőlappal fedetik be”. Ez aztán 1877 augusztusában meg is történt.⁶⁹

Újabb koronázás – újabb domb

■ Fél évszázad múlva még egyszer, utoljára sor került koronázási ünnepségekre Magyarországon. Bár IV. Károlyt az első világháború egyre kilátástalanabbá váló időszakában koronázták meg (1916. dec. 30-án) – vagy talán éppen ezért –, a koronázási ünnepségek megtervezésére még nagyobb hangsúlyt fektettek. A koreográfia, díszítések stb. elkészítésére a kor neves művészeit kérték fel. A Mátyás-templomba például villanyvilágítást vezettek be, „hogy megfelelő színhatás legyen elérhető”, a templom belső díszítését Lechner Ödön, a szecesszió kiváló magyar képviselője végezte. Az ünnepségek főrendezője Bánffy Miklós művész-politikus, későbbi külügyminiszter volt, a koronázási domb tervezésére egy másik neves építész, Kós Károlyt kérték fel. A zászlókat a II. Ferdinánd koronázása alkalmára készült zászlók mintjára tervezte Csánki Dezso történész-levéltáros, és az ő utasítása alapján kivitelezte Sebestyén József festőművész és heraldikus. „Az ország zászlóvivőinek csoportja egy darab újjáéledt történelem.”⁷⁰

Ha a 19. század első felében az ünnepek még ősi cselekvésformák voltak, mellettük

megjelent egy új típus, amely a társadalmi és politikai meggyőződéseket akarta nyilvánosan megjeleníteni. Ennek előfeltétele volt viszont a nagyobb távolság a politikai történeésektől és az emlékezetben élő történelemtől. Ha a múltat többé nem mint hagyományt tapasztaljuk meg, amely meghatározza jelenünket, hanem egy távolságot kell áthidalnunk, a múltból tehát történelem lesz, ez a szimbólumok újfajta használatát teszi lehetővé. A résztvevők viszont historizáló színészekké lesznek, többé nem saját magukat képviselik, a pozíciót, amit a nyilvános és politikai életben töltenek be, helyette egy adott vagy kitalált kosztümös szerepet játszanak.⁷¹

Az ország egységét ezúttal nemcsak a föld szimbolizálta, hanem a belügyminiszter előírta, hogy járásonként egy-egy ember vegyen részt népviseletben a nép köréből is a koronázási ünnepségeken.

A szervezők egyúttal kihasználták a lehetőséget a politikai propagandára, a lelkesítésre is, amire a háború nem túl biztató alakulása miatt annál nagyobb szükség volt. A beszámolók, leírások tükrözték ezt a szándékot: „Csodát művelt a föltámadó múlt, a napvilágra került klenódiúmok varázskört vontak maguk körül és aki ebbe belekerült, lázasabban vert a szíve, merengő érzések, lüktető vágyak, imává nemesült áhítások hullámzása közben kitérült a lélek, és hódolva borult le a legszentebb ideál, a föl-oszthatatlan Magyarország előtt. Szállt, messze kalandozott az emlékezés, régi múlt, régi dicsőség felé, ősi fájdalmak újjászülettek; kísértett a múlt, ahogy egybekapcsolódott a jelennel. A misztikum ereje hullámzott végig a lelkeken: az ősi korona, ősi palást, ősi kard díszíti az ifjú királyt, az a korona, amelynek sugárzó ereje ezer esztendőn át elhatolt a határokig és varázslatos hatalmával: a nemzet energiájával ezer esztendőn keresztül együtt tartotta ezt a földet.”⁷²

A koronázási domb ezúttal a budai várban, a Szent György téren volt. A kardvágás ceremóniájának is ezt a csodaváró hangulatot kellett megerősítenie: az uralkodó erős karral suhint a négy világtáj felé, „a vérrel megszentelt földet megvédelmezi minden ellenséggel szemben”.⁷³ A koronázási domb szimbolikáját is igyekeztek minél jobban kiaknázni: „ott áll a király egész Magyarországon, amely erőt, hatalmat ad neki, ott áll azokon a földeken, amelyekben kemény harcok folytak, amelyeknek számtalan röge magával hozta e háborúban elesett magyar vitézek porát is.” „Tele volt ez a jelenet mo-

numentalitással.”⁷⁴ A dombba ugyanis több olyan csatatérről is küldtek földet, ahol nemrég még harcok folytak, vagy ahonnan kiszorították a román katonaságot, és ezeket a területeket „újra visszaadták Magyarországnak”. A szertartás után hasonló jelenet ismétlődött meg, mint 1867-ben: „díszmagyaros urak, zászlóvivők, katonák, mindenki, aki csak tehetett, leborult a föld mellé és emléket kért tőle”, és drága kincsként rejtgették a „szent göröngyöket”.⁷⁵

De honnan is küldtek most földet a koronázási dombhoz, „Magyarország dombba vert történelméhez”? Általában az jellemző, hogy egy-egy törvényhatóság több helyről válogatta össze az 5 kilogrammnyi „történelmileg nevezetes helyről” származó földet.⁷⁶

Ha a helyszíneket összehasonlítjuk a fél évszázaddal korábbiakkal, akkor azt látjuk, hogy a csaták-várak-uralkodók hármastovábbra is meghatározó maradt; a várak amúgy abszolút „listavezetők”, több mint hetven említéssel. A csaták közül különösen a törökellenes harcokra való utalás gyakori, de nemcsak a dicsőséges, hanem – és ez összhangban van azzal, amit a magyar mentalitásról és történelemképről leírtak – a tragikus múlt is hangsúlyos szerepet kapott.⁷⁷ A nagy nemzeti tragédiákra való utalás viszonylag gyakori, többek között szerepel a muhi csatavesztés (1241), a mohácsi csata (1526), II. Rákóczi Ferenc zsigóői vesztes csatája (1705), a kurucok fegyverletétele Majténynál (1711), a vesztes kökői csata (1849), a világosi fegyverletétel (1849), az aradi tizenhárom tábornok (1849), illetve a „székely vértanúk”, azaz a Mack-féle összeesküvésben részt vevő székelyek kivégzése (1853). Az uralkodók közül Szent István háttérbe szorult – IV. Bélát és a tatárjárást is ugyanannyiszor említik –, jóval több uralkodó szerepelt viszont az Árpád-háziak és az Anjouk közül, és különösen Luxemburgi Zsigmond és Mátyás király népszerűsége nőtt meg. Az erdélyi fejedelmekre (Bocskai István, Barcsay Ákos, I. és II. Apafi Mihály, Tököly Imre) főleg Erdélyben emlékeztek. Emellett a Habsburgok alig jelennek meg: a dinasztiaalapító Habsburg Rudolfról és Mária Teréziáról egyszer, az előző uralkodóra, Ferenc Józsefekre kétszer, az éppen koronázandó Károlyra pedig szintén egyszer történik utalás. II. Rákóczi Ferenc még mindig a legnépszerűbb magyar uralkodó maradt, továbbra is hozzá és a kuruc korhoz kapcsolódott a legtöbb említés, igaz, szinte kizárólag az egykori kuruc felkelés törzsterületén, a Tiszától keletre. Ott még

mindig a fejedelem „hűséges kurucainak” utódai laktak, elég, ha ránézünk a dualizmus korának választási térképeire.

A kép jóval gazdagabb azonban a ki-egyezés korinál, ennek egyrészt az az oka, hogy most minden törvényhatóság „nevezetes” helyről küldött földet, másrészt általában több helyről, így sokkal változatosabb a lista. Megfigyelhető bizonyos fokú változás is, ilyen többek közt a szent koronára való többrendbeli hivatkozás. Az őstörténetre és honfoglalásra történő utalás ha nem is tűnt el teljesen, de jóval kisebb mértékben volt jelen, mint 1867-ben (a hunokat és Attilát például mindössze kétszer említik), ezzel szemben gyakoribbá váltak az 1848–49-es forradalomra és szabadságharcra való hivatkozások, igaz, így is nagyjából ugyanannyiszor jelenik meg az 1848–49-es forradalom és szabadságharc, ahányszor a honfoglalás. A különböző csaták sorában most megjelentek a világháború csatái, illetve a világháborús „hősi temetők”. A történeti személyiségek palettája is jóval szélesebb, mint korábban, szerepel Szent Gellért, Csák Máté, Corvin János, Kapisztrán János, Török Bálint, Giorgio Basta Habsburg-szolgálatban álló hadvezér, Bocskai István, Zrínyi Miklós, Savoyai Eugen, Petőfi Sándor, Jókai Mór, Deák Ferenc és Szilágyi Dezső, illetve a 48-asok egész sora, úgymint Kossuth Lajos, Görgei Artúr, Szemere Bertalan, Nagy Sándor, Damjanich és Bem tábornokok és a székely hős, Gábor Áron. Egyedi színfoltja ennek a listának Szemző István szerepeltetése, Zombor város mecénásáé, aki semmilyen „dicső” tettet nem hajtott végre, „pusztán csak” a város jótevője volt. Ezen a listán is látható, hogy az uralkodók mellett elsősorban a hadi érdemeket vagy a hősi halált honorálták. Emellett mindössze két egyházi személy (Szent Gellért és Kapisztrán, de az utóbbi is a törökellenes harcok révén lett nevezetes), két „békebeli” politikus (Deák Ferenc és Szilágyi Dezső) és két író (Petőfi és Jókai) szerepel a listán, de Petőfi kultuszához is jelentős mértékben hozzájárult a hősi halál nimbusza.⁷⁸ A kultúra amúgy nagyon elhanyagolt terület maradt továbbra is; 1867-ben nem is jelent meg, most a tucatnyi apátság, templom stb. említése némileg árnyalja a képet, bár alapjában nem változtatja meg. Érdekes Hajdú vármegye megoldása: ők megismételték kicsiben, amit a koronázási domb jelképezni akart nagyban, és a megye minden községéből küldtek földet.

Főleg Erdély és Horvátország, illetve részben a városok esetében jóval hangsúlyo-

sabb szerepet kapott a helyi – lokális és regionális – történelem, mint korábban. Ez utóbbi részben helyi hősök (pl. Gábor Áron és a székely vértanúk), helyi történesek, részben az erdélyi fejedelmek gyakoribb szerepeltetésében érhető tetten. Ha 1867-ben az erdélyi magyarok éppen az „anyaországgal” való összetartozást akarták hangsúlyozni, és a cél az integráció, az egységesítés volt, most nagyobb szerepet kapott a regionális identitás hangsúlyozása. Érdekes Torda (ekkor már Torda-Aranyos) megye esete. Innen mindkét alkalommal ugyanonnan küldték a földet: Szentlászló határából és a keresztesi mezőről, csak más-más magyarázattal. Először Keresztes a dák állam bukásának helyszínéként szerepelt, 1916-ban pedig már mint az Erdélyt meghódítani akaró Mihály havasalföldi vajda bukásának és halálának színtere. A román betörtés visszaverését követően ez sajátos konnotációt kapott. A legmarkánsabb különbség pedig nyilván a jelenidő, az első világháborús csataterék megjelenése és ennek kapcsán a román–magyar ellentét kiéleződése a szimbólumok szintjén is, elég, ha csak a brassói Árpád-szobor helyéről küldött földre gondolunk, amelyet a betörő román csapatok romboltak le (amúgy pedig a brassói szászok és románok nem túl nagy örömeire röviddel azelőtt állították fel). A világháborús csataterékre való utalás majdnem kizárólag csak Erdélyre jellemző. Ez érthető, mivel a határszéli pozíció és a román betörés kapcsán nyilván az itteni törvényhatóságok szembesültek közvetlenül is a háborúval, akárcsak néhány északi határszéli vármegye. Máshol inkább csak a háborúban elesett katonák temetőiből küldtek földet.

A horvátországi törvényhatóságok úgyszintén vagy kizárólag a regionális történelemre utaltak, vagy pedig a Magyar Királyság olyan eseményeire, amelyek Horvátországhoz kötődtek. Nyilván Horvátország autonóm státusa is kedvezett a lokális identitás megerősödésének és annak, hogy ez a politikai szimbólumok szintjén is kifejezésre juthatott. Erdély autonómiáját 1867 után felszámolták ugyan, de továbbra is a helyi magyar elit állt az itteni törvényhatóságok élén, és a sajátos történelmi fejlődés következtében ez is erős regionális identitástudattal rendelkezett. A többi országrész, illetve etnikum esetében ilyent nem fedezhetünk fel. Ha 1867-ben még Naszód vidéken a románok „saját” történelmüket is szerepeltethették, időközben a nemzetiségek képviselői teljes mértékben kiszorultak a közigaz-

gatás legfelsőbb szintjéről, így a románok, szlovákok, szerbek stb. hősei legfeljebb a negatívumok szintjén jelentek meg, igaz, ott is szórványosan (lásd Szvatopluk és Mihály vajda legyőzése). A felvidéki vármegyék – ha egyáltalán valamivel – inkább csak a várak gyakoribb említésével tűnnek ki, bár az tény, hogy várakban gazdag területről van szó.

Az ország minden részéről összehordott föld más nevezetes események alkalmával is megjelent, így Kossuth Lajos temetésén: az ország különböző részeiből a nemzeti hősök és mártírok sírjáról vittek oda földet.⁷⁹ Érdekes, hogy a két világháború között az irrendenta kultusz is felhasználta a koronázási szertartás elemeit. Az Ereklés Országzászló leleplezése 1928. augusztus 20-án fontos esemény volt a kultusz történetében. A talpazatban levő ereklyetartóban a csonka-magyarországi községekből és a történeti Magyarország (Horvátországgal együtt) 72 vármegyéjéből, valamint a muhi, mohácsi és az 1848–49-es csataterекről, Kossuth és Petőfi szülőházából és a galíciai és doberdói hősi temetőkből hozott földet helyeztek el.⁸⁰ Az Országzászló talpazata tehát az egykori koronázási dombra emlékeztetett; csak ebben az esetben a történelmi Magyarország egységét állították helyre szimbolikusan az egykori ország minden megyéjéből származó rögök. Csoport és tér szimbolikus közösséget alkot, „amelyhez a csoport akkor is ragaszkodik, ha saját terétől elszakad – ilyenkor a szent helyeket szimbolikusan teremti újra”.⁸¹

A koronázási domb tehát mint a tárgyiasított múlt kapott szerepet a szertartáson, szimbolikus kapcsolatot kellett teremtenie a múlt és a jelen között. A múlt feldolgozása

amúgy az identitáspolitiká legfontosabb eszközei közé tartozik; a közös múlt alapján megerősíthető a közösség összetartozásának tudata.

A koronázás rítusa és az ehhez kapcsolódó szimbólumok hatásosnak bizonyultak, pillanatnyilag a lelkesedés kerekedett felül, és – legalábbis a magyarok körében – rövid időre megteremtődött a politikai konszenzus. Az ünnep azonban elmúlt, és kezdődtek a hétköznapok, a konfliktusok pedig újra jelentek, és egyre mélyültek.

Történelem és a nemzet kultusza elválaszthatatlanok. A nemzeti identitás a hagyományok által közvetített múlt helyett „a már történelemmé vált múlt felidézése és örökségének immáron tudatos és programszerű vállalása”.⁸² A hatalom igyekszik kisajátítani a történelmi emlékezést, ellenőrzi a történelemről folyó diskurzust, monopolizálja a szimbólumrendszert, és nem utolsósorban az állami vagy állam által ellenőrzött iskola-rendszeren keresztül (is) megkonstruálja és továbbadja a múlt legitim képét. Magyarországon azonban ez nem sikerült, a modern nemzet megkonstruálása során a nemzetiségeket nem sikerült integrálni. Hiába volt a koronázási domb „haza kicsinyben”, hiába szimbolizálta az ország minden részéről összehordott föld az ország egységét, ha a lakosság jelentős részénél elmaradt az érzelmi azonosulás. Románoknak, horvátoknak, szerbeknek, szlovákoknak, szászoknak nemcsak „emlékeik” és identitásuk különbözött a magyarokétól, hanem az egymással felelő historizáló beszédmódok és nemzeti rítusok egyre inkább az egymással rivalizáló nemzet-építési folyamatok részeivé váltak.

■ JEGYZETEK

48. Erdély részvétele az 1867. évi koronázási ünnepségeken lásd Pál Judit: „Méltó föld” a koronázási dombhoz. *Erdély és az 1867. évi koronázási ünnepségek*. In: Czoch Gábor – Horváth Gergely Krisztián – Pozsgai Péter (szerk.): *Parasztok és polgárok. Tanulmányok Tóth Zoltán 65. születésnapjára*. Korall, Bp., 2008. 447–470.

49. A Gubernium körlevele az erdélyi törvényhatóságok főtisztjeinek. 1867. máj. 6. Magyar Országos Levéltár (MOL) F 263 Visszaállított Főkörmányszék. Elnöki iratok, 1867/1660.

50. Vasárnapi Újság 14. évf. 1867. máj. 5. 18. sz. 282.

51. Uo. 1867. jún. 9. 23. sz. 288.

52. „Der Krönungshügel muß nämlich aus vaterländischer Erbe in der Weise hergestellt werden, daß jedes Komitat eine Fuhre seines geheiligten Humus dazu beiträgt; etwa so, wie die Kreuzfahrer aus dem Heiligen Lande ein Säckchen Erde mitbrachten, um es im Sarge unter ihr Haupt zu legen.” Ludwig Ritter von Przbiram: *Erinnerungen eines alten Oesterreichers*. I. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart–Leipzig, 1910. 183–184.

53. A megyék és szabad királyi városok, illetve Erdélyben az országgyűlési képvisellel rendelkező ún. taxás helyek (loca taxalia) voltak felszólítva. A beérkezett föld egy része nem „történelmileg nevezetes helyről” származott, vagy pedig nem tudjuk, honnan küldték.

54. Vörös: i. m. 8; Vasárnapi Újság 14. évf. 1867. jún. 9. 23. sz. 282.

55. Uo. 8; MOL F 263, 1867/1660. A továbbiakban, ahol nincs külön feltüntetve az idézet helye, ebből az iratcsomóból származik.

56. Korunk VII. évf. 1867. máj. 31. 64. sz.

57. Lásd Kordé Zoltán: *A székelykérdés története*. Székelyudvarhely, 1991, (Múzeumi füzetek 4); Pál Judit: *Egy (rög)eszme genézise*. Korunk 1993. 10. sz. 80–88. Érdekes erre nézve a 18. század végi ha-

- misítvány, a csiki székely krónika karriertörténete is: Hermann Gusztáv Mihály: *A csiki krónika és a székely „virtuális múlt”*. In: Uő: *Az eltérített múlt*. Pro Print, Csíkszereda, 2007. 73–182.
58. Jan Vansina etnológus idézi Jan Assmann: i. m. 49.
59. Smith: i. m. 223. Smith illusztrációként a gael és a finn példát említi a történelem effajta felhasználására.
60. Idézi Vörös: i. m. 8.
61. Lucian Boia: *Istorie și mit în conștiința românească*. Humanitas, Buc., 1997. 85–101.
62. MOL F 263, 1867/1660.
63. Uo; Vasárnapi Újság 14. évf. 1867. jún. 2. 22. sz. 275.
64. Uo.
65. *Hírek*. Korunk VII. évf. 1867. jún. 9. 68. sz.
66. A főispánnak megfelelő funkció a székely székekben.
67. Korunk VII. évf. 1867. máj. 21. 61. sz.
68. A reformkori történelem-tankönyvekben, amelyekből a kiegészítés korának nemzedéke tanult, még nem bontakozott ki egy stabil nemzetkép, diszkurzív heterogenitás jellemző rájuk. Nagyon érdekes a felekezeti választóvonal (katolikus/protestáns) jelenléte, bár a magyar őstörténet (így a hun eredetmítosz) ettől függetlenül minden tankönyvben hangsúlyosan szerepelt. Lajtai L. László: *Nemzeti történelem és oktatási breviárium találkozása. Az iskolai történelemtankönyvek mint emlékezeti helyek a reformkori magyarországi iskolákban*. In: Czoch Gábor – Fedinecz Csilla (szerk.): *Az emlékezet konstrukciói. Példák a 19–20. századi magyar és közép-európai történelemből*. Teleki László Alapítvány, Bp., 2006. 101–110.
69. Lestyán Sándor: *Pest-budai regélő*. Officina (Budapest), 1940. 178.
70. *Koronázási album*. Az Érdekes Újság kiadása, Bp., 1917. 84.
71. Manfred Hettling – Paul Nolte: *Bürgerliche Feste als symbolische Politik im 19. Jahrhundert*. In: Manfred Hettling – Paul Nolte (hrsg.): *Bürgerliche Feste. Symbolische Formen politischen Handelns im 19. Jahrhundert*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1993. 22–23.
72. *Koronázási album*. Az Érdekes Újság kiadása, Bp., 1917. 95.
73. Uo. 102.
74. Uo. 108.
75. Uo. 109.
76. Uo. 102–106, 110–120.
77. Lásd erre a jelenségre Hankiss Elemér szociológus írásait is, mint pl. *Diagnózisok*. Magvető, Bp., 1982.
78. Összehasonlításként a híres kerékpárverseny, a Tour de France is mintegy szimbolikusan kifejezte Franciaország egységét, ugyanakkor egy népszerű történelemfelfogást is közvetített. Minden helyszínen történelmi utalásokat találunk, főleg csatákra és híres emberekre (ezek közül is kiemelkedik Napóleon). A Tour egy győzelmes ország képét elevenítette fel. Georges Vigarello: *The Tour de France*. In: Pierre Nora (ed.): *Realms of memory. Rethinking the French Past*. Vol. II *Traditions*. Columbia University Press, New York, 1996. 474–477.
79. Andras Zempléni: *Sepulchral Land and Territory of the Nation: Reburial Rituals in Contemporary Hungary*. In: A. Gergely András (szerk.): *A nemzet antropológiája (Hofer Tamás köszöntése)*. Új Mandátum, Bp., 2002. 79–80.
80. Zeidler Miklós: *A magyar irredenta kultusz a két világháború között*. Teleki László Alapítvány, Bp., 2002. 21.
81. Assmann: i. m. 40.
82. Gyáni Gábor: *Kollektív emlékezet és nemzeti identitás*. In: Uő: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág, Bp., 2000. 85.

